

MICHAL JOSEF FESL, DOBRODINEC MUZEJNÍ KNIHOVNY

Lubomír Sršeň

Michael Josef Fesl, a benefactor of the National museum library

ThDr. Michael Josef Fesl (b. September 29 1788 in Prague – d. February 2 1864 in Vienna), the Bernard Bolzano's most dedicated student, persecuted and interned for the dissemination of Bolzano's reformatory teachings, bequeathed all his property to the National Museum in Prague, including his library, which consisted of approximately 12 000 volumes of books. He became one of the greatest donors of the National Museum. His generous legacy has been disregarded for years as Fesl was not among the Czech nationalists but among the land patriots whose native language was German. Now, when the importance of B. Bolzano and his pupils for Czech history can be evaluated objectively and from a distance, it is necessary to remind Fesl's merits and to honour his memory on the occasion of the forthcoming 150th anniversary of his death.

Keywords: Michael Josef Fesl – Bernard Bolzano – National Museum Prague – Josef Binder – Antonín Lhota – Czech history of the 19th century

Michal Josef Fesl (1788–1864) byl na přelomu 19. a 20. století považován za jednoho z nejvýznamnějších příznivců Národního muzea za celou dobu jeho tehdejší existence. Proto byl po vystavění nového muzejního paláce na Václavském náměstí zařazen mezi dvacet nejdůležitějších zakladatelů a budovatelů této instituce, kterým měla být vzdána zcela mimořádná pocta. Jejich nadživotní bysty odlité do bronzu měly shora shlížet do prostoru nádherného reprezentativního schodiště muzejní rezidence. Výběr těchto osobností, předložený koncem roku 1894 historikem Josefem Emlerem, posuzoval Zemský výbor. Doporučil přesunout bysty Josefa Jungmanna a Jana Ev. Purkyně – vzhledem k jejich prioritnímu vědeckému významu – do Panteonu, určeného k uctění předních představitelů vědy a kultury. Takto redukováný soupis, obsahující osmnáct osobností včetně M. J. Fesla, pak výbor již bez dalších připomínek v srpnu 1897 schválil. O obsazení dvou uvolněných míst se mělo rozhodnout v budoucnu.¹ Do roku 1901 byly pak bysty postupně zhotovovány a instalovány. Z plánovaných osmnácti plastik však dvě na připravených soklech nestanuly. Bystu Jana Viléma Helfera nedokázal pověřený Stanislav Sucharda vytvořit, neboť se nepodařilo nalézt žádnou podobiznu tohoto přírodovědce. A bysta Feslova nebyla vůbec zadána.² Proč? Bylo snad shledáno, že Feslovy zásluhy o Muzeum nejsou tak velké? Či se rovněž nenašel žádný jeho portrét? Byla snad jeho fyziognomie poznamenaná

něčím, co znemožňovalo její ztvárnění v esteticky přijatelném sochařském díle? Či hrály při Feslově vyřazení nějakou roli námitky náboženské? Nebo politické? Národní? Úřední spisy v Archivu Národního muzea o skutečné příčině tohoto diskriminačního aktu diskrétně mlčí. Pokusme se tedy kauzu Michala Josefa Fesla rekonstruovat a připomenout si komplikovaný příběh jeho reálného, ale i tzv. „druhého“ života.³

Obětovaný, nebo zasvěcený život?

ThDr. Michal Josef Fesl (v německých textech psán Michael Joseph, někdy nesprávně jako Fessel) patřil ke generaci odchované josefinským osvícenstvím, ale zrající a stárnoucí již v atmosféře romantismu. Narodil se na konci vlády Josefa II., dne 29. září 1788 v pražské měšťanské rodině, kde se mluvilo německy. Lze o něm tedy hovořit jako o českém Němci či přesněji Čechu německého jazyka.⁴ Díky absolvování staroměstského Akademického gymnázia, tříletého filozofického kurzu a teologické fakulty získal solidní vzdělání, které mu umožnilo věnovat se kněžskému povolání. Kněžské svěcení získal v roce 1811 a po šesti letech byl 20. května 1817 v Karolinu promován na doktora teologie. Hned po vysvěcení začal díky doporučení svého učitele slavistiky Josefa Dobrovského vyučovat v Litoměřicích v kněžském semináři. První léta suploval hermeneutiku, církevní historii a kanonické právo, od roku

¹ DENKSTEIN 1975, s. 76–77.

² Jeden ze čtyř volných soklů měl být po smrti prezidenta muzejní společnosti Jana hraběte Harracha († 1909) obsazen jeho bystou, k čemuž však nedošlo. Obsadilo jej až r. 1932 bronzové poprsí Antonína Friče. Nedávná snaha o pořízení bysty Josefa Schulze, architekta a stavitele hlavní budovy Národního muzea, zůstala zatím bez výsledku. Tři sokly jsou tedy dosud prázdné (SRŠEŇ 1999, s. 38–42).

³ Výběr z literatury o M. J. Feslovi: RSN 1863; OSN 1895; WINTER 1935; WINTER 1944; WINTER – ZEIL 1965; WINTER, E. – WINTER, M. 1970; PAVLÍKOVÁ 1974; VOMÁČKA 2000; BERG 2012.

⁴ Fesl česky též uměl, ale patrně ne dokonale. Při nástupu do Litoměřic vyjádřil naději, že se tam naučí lépe českému jazyku (v latinském dopise Dobrovskému z 27. 12. 1811, viz PAVLÍKOVÁ 1974, s. 83). Je známo, že vybízel své žáky k lásce k češtině, v litoměřickém semináři založil českou knihovnu (tamtéž, s. 85) a ve své vlastní knihovně měl i české knihy (VRCHOTKA 1968, s. 60).

1816 byl již řádným profesorem. Téhož roku ho biskup pověřil několika důležitými funkcemi, mimo jiné se stal tzv. presesem, tedy druhým představeným semináře. Fesl tak ve svých 28 letech dosáhl velmi dobrého postavení, věnoval se plně, s velkými ideály, s nadšením a mladickou energií svému povolání, otvírala se před ním slibná církevní kariéra. Jistě nečekal, že ho již za čtyři roky čeká náhlý a strmý pád ...

Během studia tří ročníků filozofie, jež byla přípravkou pro ostatní univerzitní fakulty, navštěvoval Fesl též přednášky mladičkého Bernarda Bolzana, který zastával od roku 1805 místo profesora náboženské vědy, čili univerzitního katechety.⁵ Bolzano, též Pražák, jehož mateřštinou byla němčina, byl jen o sedm let starší než jeho žák. Byl však mnohem vyzrálejší osobností a člověkem mimořádného, nesporně geniálního nadání. Vynikal nejen svými univerzálními vědomostmi z oblasti teologie, filozofie, logiky a matematiky, ale i velmi promyšlenými a převratně působícími názory na společnost a její uspořádání. Svými kázáními, či spíše promluvami na nejrůznější témata, pronášenými o nedělích a svátcích v kostele Nejsv. Salvátora při Klementinu pro studenty, se brzy stal mimořádně populární osobností a přirozenou morální autoritou, a to i mezi vzdělanými pražskými měšťany, kteří chodili rádi jeho promluvy (exhorty) poslouchat. Za patnáct let svého univerzitního působení jich pronesl Bolzano asi přes šest set. Jeho exhorty si posluchači zapisovali a šířili je v četných opisech. Bolzano měl jakožto univerzitní katecheta vychovávat ze studentů dobré křesťany a řádné občany. Jako příkladný osvícenský vzdělanec, humanista a člověk ryzího mravního charakteru bral své poslání vychovatele univerzitní mládeže velmi zodpovědně. Byl totiž přesvědčen, že i jedinec může usilovným šířením morálky, osvěty a vzdělání v řadách mladých lidí, kteří budou brzy řídit ze svých postů chod ve státě, významně kultivovat celou společnost.⁶ Pro své exhorty si většinou vybíral aktuální, diskutovaná a mnohdy přímo ožehavá témata, na která hledali jeho studenti odpovědi, ale která současná společnost mnohdy nechtěla probírat či je záměrně držela pod pokličkou. Vysvětloval své učení o nejvyšším mravním zákonu, jenž ukládá člověku povinnost pečovat o vlastní štěstí a o blaho celé společnosti, charakterizoval náboženství jako učení, které vlastně jen posvěcuje mravní principy, jež jsou primárně nenáboženské, objasňoval propastný rozdíl mezi mravním a pouze legitimním chováním, kritizoval nerovnoprávné postavení mužů a žen, nespravedlivou nerovnost Čechů a Němců v Čechách, předsudky křesťanů vůči Židům, nebál se mluvit o problematice pohlavní výchovy, o celibátu, o příčinách sebevražd atd. atd. ... Některé logické a do důsledku domyšlené vývody jeho úvah, pronášené zcela otevřeně, působily v tehdejší společenské situaci jako rozbušky a získávaly mu pověst

sociálního reformátora (či z pohledu vlády nebezpečného buřiče). Například když tvrdil, že „kdo neprospívá druhým, není hoden života“. Či že ten, kdo se neřídí nejvyšším mravním zákonem a nepracuje pro blaho společnosti, ale stará se pouze o svou právní bezúhonnost (takže mu nelze vytknout přestoupení platných zákonů), je zhoubou pro své bližní a zaslouží nejhlubší opovržení.⁷

Síla Bolzanova působení na společnost tkvěla především v souladu jeho slov s jeho jednáním. Svoboda a nezávislost jeho myšlení mu dokázaly získat stovky příznivců nejen mezi absolventy pražské univerzity, ale i mezi mnoha dalšími lidmi, kteří ho osobně ani nepoznali. Jeho ideje se šířily i poté, co ho císař v roce 1820 jako společensky nebezpečného myslitele z jeho univerzitního místa sesadil a zakázal mu veřejné působení. Značný Bolzanův vliv na předběrnou společnost v Čechách ocenil a dobře vystihl autor nekrologu z prosince 1848 v Národních novinách (snad sám Karel Havlíček Borovský), jenž napsal, že „svobodné pohybování ducha v naší vlasti jest namnoze plod semene, které on rozsíval“.

Pro Michala Josefa Fesla měla skutečnost, že byl jedním z Bolzanových posluchačů, osudový význam. Stal se jeho žákem nejoddanějším, jeho stoupencem a nejbližším přítelem, horoucím vyznavačem jeho myšlenek a celoživotním propagátorem jeho díla. Zčásti měl i podobný osud.

Fesl působil na litoměřické bohoslovce v duchu Bolzanově a získával tam pro jeho myšlenky nové stoupence. Bolzano mu dokonce lichotil, že je v tomto ohledu úspěšnější, než on sám v Praze.⁸

Časem se z Litoměřic stalo v důsledku Feslových aktivit a díky sympatiím tamního biskupa Josefa Hurdálka živé a aktivní středisko, studující, kultivující a uplatňující Bolzanovy ideje. Zdejšími působeními bolzanovců, jako např. Antonína Krombholze, Floriana Wenera, Vincence Zahradníka či Františka Schneidera se tu začaly vytvářet podmínky pro vznik Bolzanovy filozofické školy.

Feslovi se podařilo upevnit kázeň seminaristů a reformovat i způsob jejich výuky v novém, netradičním duchu. Nebál se doporučovat žákům ke studiu i knihy protestantských teologů a k četbě německé básníky, např. Goetha, Schillera, Wielanda a Herdera. Jeho zanícení pro povolání vychovatele budoucích kněží a touha učinit ze svých svěřenců opravdové křesťany ho dovedly k tomu, že v litoměřickém semináři v roce 1816 iniciativně založil studentský Křesťanský spolek (Christenbund) pro podporu morálky a vzdělávání. Protože věděl, jak obtížné – a nejspíš nereálné – by bylo získání úředního povolení k provozování takového spolku, učinil tak tajně. Porušil tím mimo jiné slib, který složil při nástupu do učitelské funkce, že se nezúčastní žádných tajných aktivit. V době, kdy se metternichovský

⁵ Z rozsáhlé literatury o B. Bolzanovi je zásadním dílem rozsáhlá edice BOLZANO-GESAMTAUSGABE 1969 [– ...], projektovaná asi na 100 svazků, zahrnující vše o Bolzanově životě, otiskující jeho práce vydané i rukopisné, korespondenci a různé dokumenty (včetně ikonografických), zabývající se i okruhem Bolzanových spolupracovníků a žáků, shrnující veškerou bolzanovskou bibliografii, průběžně doplňovanou v suplementech. Z přístupnějších českých prací je možno doporučit např.: ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ 1881; WINTER 1935; LOUŽIL 1978; BERKA 1981; BOLZANO 1981a; BOLZANO 1981b; BOLZANO 1981c; ŠVEJDA 1981; VLČEK 1981; BOLZANO 1985; PAVLÍKOVÁ 1985; ŠMAHELOVÁ 2002; LORENZOVA 2005, s. 87–110 (kapitola Bernard Bolzano a osvícenský josefinismus) a s. 111–148 (kapitola Význam Bernarda Bolzana v dějinách estetiky).

⁶ Bolzano ovlivnil během svého působení na univerzitě téměř 5100 studentů. Výběrový soupis známějších osobností publikovala PAVLÍKOVÁ 1985, s. 107–119.

⁷ Viz výběr z exhort v českém překladu v: BOLZANO 1882–1888; BOLZANO 1981b, s. 123–149; BOLZANO 2006.

⁸ Bolzanův dopis Feslovi z 9. 2. 1815 (viz PAVLÍKOVÁ 1974, s. 84).

režim po Vídeňském kongresu snažil dostat pod kontrolu všechny občanské iniciativy, aby tím čelil nebezpečí násilných společenských zvratů, to bylo ovšem počínání velmi riskantní. Fesl, známý mezi přáteli svou nesmlouvavou opravdovostí, ale i prudkostí a zbrklostí, však nechtěl brát hrozící nebezpečí z prozrazení na vědomí. Když se o jeho Křesťanském spolku dozvěděl Bolzano, varoval ho, nazval to pošetilým krokem a prosil ho, aby spolek zrušil. Bylo však již pozdě.

V souvislosti se suspendováním Bernarda Bolzana byl ze svého místa odstraněn i Fesl. Těsně před Vánoce roku 1819, dne 18. prosince, vydal papež breve o Feslově sesazení, na Štědrý den pak císař podepsal dekret o sesazení Bolzanově. Dne 11. března 1820 byl Fesl v Litoměřicích zatčen a 16. března odvezen do Rossau u Vídně, kde byl v klášteře servitů internován.⁹

Na Bolzanovo a Feslovo sesazení reagoval známý vlastenecký kněz Antonín Marek v soukromém dopise nečekaně škodolibými a nepřátelskými slovy: „*Fesl nadšený Bolzana pravidly a drzejší všeho, co sám nezplodil, tupitel, snadno svého mistra osudem se podělí, a láska, v které u biskupa /.../ ukovati se uměl, neochrání jej před střelou, kteráž z Říma naň hozena.*“¹⁰ Je nesnadné vysvětlit, kde se vzala taková zášť. Starší literatura to vysvětluje antagonismem mezi nacionálně vyhocenými jungmannovci a patrioticky zaměřenými bolzanovci. Marie Pavlíková však dokázala mnoha fakty, že tato často tradovaná interpretace není zcela oprávněná. Oba tábory spolu většinou vycházely poměrně dobře, a k excesům docházelo jen v ojedinělých případech, většinou spíše z osobních důvodů.¹¹

Bolzano od roku 1820 již nesměl veřejně vystupovat a rovněž Fesl byl přísně potrestán. Byl držen v klášteře, směl sice číst, psát a chodit na vycházky, ale nemohl opustit Vídeň, nesměl ani navštívit svou nemocnou matku, která zůstala v Čechách. Dosud čínorodý učitel, zvyklý na neustálý ruch mezi svými svěřenci, se náhle ocitl sám, v izolaci, bez možnosti věnovat se nějaké smysluplné práci, bez vyhlídky, že se jeho situace někdylepší.

Je lidsky pochopitelné, že po čtyřech letech beznaděje nakonec pod nátlakem vídeňského dvorního katechety Jakoba Frinta (úhlavního Bolzanova nepřítele) podlehl a v roce 1824 své „bludy“ odvolal. Litoměřickému biskupovi Vinzenzi Eduardu Mildemu napsal kající doznání, že se mýlil, že projevuje účinnou lítost a že byl Bolzanem sveden. Jeho internace v Rossau byla poté dne 11. srpna 1824 zrušena a následujícího roku byl jeho proces formálně ukončen. Konečně mohl navštívit svou matku v Praze a své přátele v Těchobuzi.

Fesl získal zpět občanskou svobodu, ale zaplatil za ni svou ctí. Okruh jeho přátel v něm viděl učedníka Petra, který zapřel svého Pána. Bolzanova těchobuzská hostitelka a spolupracovnice Anna Hoffmannová, žena mimořádné inteligence a jasných názorů, psala Feslovi dopisy, ve kterých jeho selhání příkře odsuzuje. Ačkoli byla jen o čtyři roky starší, píše mu jako matka nezdárnému, ale přesto milova-

nému synovi. Vyčítá mu těžký mravní poklesek, mrzí ji, že ji tak zklamal, ale odpouští mu, protože věří, že její „dítě“ to už víckrát neudělá.¹²

Fesl vzápětí učinil další nešťastný krok, který mu značně zkomplikoval život. Ve snaze očistit své jméno uveřejnil v časopise Hesperus, v Rakousku zakázaném, svoji obhajobu, v níž mimo jiné napsal, že na něm bylo odvolání vynuceno. To popudilo císaře natolik, že dal Fesla v květnu 1825 převézt do Štýrského Hradce a internovat v tamním františkánském klášteře. Tam pak byl vězněn – v podmínkách mnohem horších než předtím v Rossau – dalších sedm let. Teprve roku 1832 se směl přestěhovat do Vídně. Žil tam pak – pod stálým policejním dohledem – na faře v Rossau a dožil ve čtvrti Leopoldstadt při faře u kostela sv. Leopolda. Do Čech se už nikdy nevrátil.

Aby odčinil svůj někdejší prohřešek vůči milovanému učiteli, věnoval dlouholeté úsilí tomu, aby šířil a propagoval Bolzanovy myšlenky. Staral se především o vydávání jeho prací tiskem. V roce 1836 zajistil vytištění Bolzanovy autobiografie (*Lebensbeschreibung des Dr. B. Bolzano*), a to bez autorova vědomí. Bolzano napsal vlastní životopis na přání manželů Hoffmannových bez úmyslu jej zveřejnit. Byl proto Feslovým činem překvapen a nemile zaskočen. Nespokojen byl i s neumělou grafickou podobiznou, která knihu doprovázela. V následujícím roce Fesl tento dobře míněný, ale zbrklý čin napravil vydáním Bolzanova zásadního a nejdůležitějšího díla *Vědosloví* (*Wissenschaftslehre*) u nakladatele J. E. Seidla v bavorském Sulzbachu. Protože se *Vědosloví* nesetkalo s očekávaným ohlasem, vymýšleli Bolzanovi žáci různé způsoby, jak o ně vzbudit mezi odborníky zájem. V září 1838 se Fesl dokonce odvážil podniknout utajenou třídenní cestu do Čech, aby v Těchobuzi, kde pobýval Bolzano jako host manželů Hoffmannových na jejich zámečku, projednal s přáteli způsob účinnější propagace Bolzanova díla. V roce 1839 pak zařídil vydání knihy *Dr. Bolzano a jeho protivníci* (*Dr. Bolzano und seine Gegner*), jež měla rozpoutat diskusi o *Vědosloví*. Téhož roku vydal i druhé, rozšířené vydání *Bolzanových exhort* (*Erbauungsreden an die akademische Jugend*). Nebývale mnoho energie věnoval i pořízení vhodného Bolzanova portrétu, jehož grafické reprodukce měly rozšířit ve veřejnosti povědomí o tomto autorovi, a tím i o jeho díle. Při tomto počínání měl Fesl neobyčejnou smůlu, neboť dlouho nemohl nalézt umělce, jenž by dokázal zachytit prostřednictvím vnější fyziognomie i mimořádně silné charisma tohoto výjimečného člověka. Fesl však své úsilí ani po opakovaných nezdarech nevzdal, a houževnatě a tvrdošjně šel za svým cílem, dokud jej nedosáhl. Podařilo se mu to však až v posledním desetiletí Bolzanova života, když získal roku 1839 pro namalování skvělé Bolzanovy podobizny oblíbeného vídeňského portrétistu Heinricha Hollpeina. Litografické reprodukce této skvělé olejomalby však spatřily světlo světa až rok po Bolzanově smrti.

Na splnění svých předsevzetí obětoval Fesl často peníze ze svých skromných příjmů. Sám žil velmi nenáročně, bez

⁹ Fesl vylíčil své působení v Litoměřicích i jeho zakončení v rukopise *Denkwürdigkeiten meines öffentlichen Lebens* (LA PNM, Fesl).

¹⁰ Dopis A. Marka J. Jungmannovi ze 14. 2. 1820 (viz PAVLÍKOVÁ 1974, s. 89).

¹¹ PAVLÍKOVÁ 1974.

¹² LOUŽIL 1978, s. 168.

osobních ambic a bez vyhlídek na zlepšení svého postavení. Ve Vídni se stýkal se slovinským slavistou Bartolomějem Kopitarem, ale sám se vědecké práci věnoval jen v omezené míře. Zajímal se o vodoléčbu a anonymně (údajně pod jménem Dr. Sebald) o ní též psal. Jinak byla jeho publikační činnost velmi skromná, spočívala v drobných textech o Bolzanovi (osmistránková brožura z r. 1849, úvod k jeho německému životopisu od Josefa Hoffmanna z r. 1850), o Kopitarovi (ve Wiener Zeitung z 3. 11. 1845), vydal pojednání Nachrichten und Betrachtungen über die ungarische Provinzialsynode zu Pressburg (Sulzbach, 1824) atd.

Jeho kněžské funkce byly omezeny na asistování při mších v kostele sv. Leopolda. Tam také oslavil 28. září 1861 ve vší tichosti své kněžské druhotiny, tedy 50. výročí vysvěcení. Jak připomíná Riegrův slovník naučný, věnoval při té příležitosti tento „šlechtný stařeček“ částku 300 zlatých, našetřenou mnohaletým spořením, městu Vysokému Mýtu jako počinek sloužící k založení hospodářské, popřípadě řemeslné školy. Chtěl tak prý podle svých skromných možností přispět k „rozšíření blahobytu v národě českém“. ¹³ Zemřel necelé tři roky poté ve vídeňské nemocnici ve věku 75 let, dne 2. února 1864. Pohřben byl o týden později na místním hřbitově sv. Marxe. ¹⁴

Bohaté dědictví po skromném knězi

Z předchozího líčení vyplývá, že Fesl byl státní mašinerii zcela pragmaticky a bez sebemenšího lidského pochopení obětován, aby snad nebyl v říši ohrožen klid a pořádek. Svádí to k tomu, abychom v něm viděli nešťastného trpětele, snad dokonce mučedníka. Je však zřejmé, že ho nepříznivý osud nezlomil a nedonutil rezignovat. Navzdory obtížným podmínkám se Fesl ve své internaci věnoval aktivitám, které měly pozitivní smysl a prospívaly – v duchu Bolzanova nejvyššího mravního zákona – blízkým z jeho okolí. Jeho touha být užitečný druhým dostala zcela konkrétní podobu v jeho poslední vůli. V první závěti, sepsané 10. října 1854, odkázal veškerý svůj majetek pražské Univerzitní knihovně. Platnou se však stala až druhá, pozměněná závěť z 25. května 1862, na základě které vše připadlo pražskému Muzeu Království českého. ¹⁵ Co ho přimělo k této změně, není známo. Ostatně nebyl to krok nijak radikální, nešlo o instituce, které by byly navzájem antagonistické. Feslovu pozůstalost ve Vídni projednávali a pro muzeum přebírali Josef Jireček, tehdy úředník na vídeňském ministerstvu

kultu a vyučování, a Karel Jaromír Erben, bývalý muzejní archivář a stálý příznivec a spolupracovník muzea. ¹⁶ Muzeum při té příležitosti přispělo částkou 200 zlatých na zřízení Feslova náhrobního pomníku. Nápis na náhrobek konci- poval K. J. Erben. ¹⁷

Odhad hodnoty Feslovy pozůstalosti dosáhl nečekaně vysoké sumy 10 310 zlatých. Kromě skromného vybavení jeho domácnosti, jež dostala posluhovačka, připadlo vše ostatní, včetně finančních úspor, muzeu. Mezi drobnými předměty a osobními památkami byly do muzea předány např. tři typáře (jeden mosazný a dva železné), z nichž jeden byl osobním pečetidlem Anny Hoffmannové, dále dvě tzv. „sandovky“, čili tabatěrky z lakované papírmaše, vyráběné v Sandau (nyní Dolní Žandov) na Chebsku, jedna luxusní stříbrná tabatěrka, uvnitř zlacená, na povrchu zdobená černým smaltem, vpředu s rytým jménem „Jos. Mich. Fessel“, dvoje zlaté hodinky zhotovené Kašparem Kautmannem ve Vídni a stříbrný jídelní příbor s vyrytými monogramy „MJF“ a s vídeňskými puncy z r. 1824, v dřevěném pouzdře potaženém černou usní a vyloženém jelenicí. ¹⁸ Z těchto předmětů se podařilo identifikovat v muzejních sbírkách pouze zmíněnou stříbrnou tabatěrku a vídeňský příbor v etuji (obr. 1, 2). ¹⁹

Součástí předaného dědictví měla být také podobizna Feslovy matky a nejméně tři portréty Bernarda Bolzana, z nichž původní závěť z r. 1854 jmenovitě uváděla olej od malíře Karla Zimmermanna. ²⁰ Z nich se podařilo v nedávné době nalézt a bezpečně identifikovat pouze dvě akvarelové podobizny Bolzanovy. Ty nebyly v Národním muzeu bohužel nikdy zapsány do sbírek a v roce 1942 byly spolu s dalšími akvarely, kresbami a grafikami převedeny do Zemské, nyníější Národní galerie. První z akvarelů namaloval Anton Gruss v roce 1831 a Fesl jej pak dal roku 1836 reprodukovat ocelorytinou, která zdobila frontispis zmíněné Bolzanovy autobiografie. Bolzanova vděku se tehdy nedočkal, jak už jsme uvedli. ²¹ Druhým akvarelem je portrét Bernarda Bolzana s Těchobuzí v pozadí, namalovaný podle vzoru předchozí Grussovy malbičky v srpnu 1840 Karlem Hoffmannem, synem Bolzanových těchobuzských hostitelů (obr. 3, 4). ²²

Korespondence a další písemnosti z pozůstalosti M. J. Fesla se staly v muzejní knihovně součástí později budovaného Literárního archivu a s ním pak přešly do správy Památníku národního písemnictví. Jde o rozsáhlý fond, uložený v 41 kartónech.

¹³ RSN 1863, s. 73.

¹⁴ Německé úmrtní oznámení, v němž je Fesl mj. označen jako člen a senior teologické fakulty pražské univerzity (sic!), je uloženo v ANM-RNM, kart. 22, rok 1864, čís. 56.

¹⁵ Originál platné poslední vůle M. J. Fesla má Archiv der Stadt und des Landes Wien, Bez. Gericht Leopoldstadt, Testamente 13/1864, opis je v ANM-RNM, kart. 22, rok 1864, b. č.

¹⁶ SRŠEŇ 1986, s. 56. Srv. též dopis A. J. Vrtátka, muzejního bibliotékaře, Výboru muzea z 16. 4. 1864 o Jirečkově projednávání Feslovy pozůstalosti (ANM-RNM, kart. 22, sub 1864, č. 149).

¹⁷ Náhrobek, ozdobený reliéfem s kalichem, hostií, křížem a vinnou révou, je zřejmě dosud dochován, ale nestojí už na původním místě. Podle informace dr. Marie Pavlíkové z 29. 3. 1995 (na přednášce „Michal Josef Fesl“ pro Matici českou v zasedací síni NM) se jí podařilo v r. 1973 jej při osobní návštěvě hřbitova identifikovat.

¹⁸ Tyto předměty poslal do muzea p. Filip Ruthner z Vídně, dne 19. listopadu 1864 potvrdil jejich přijetí muzejní bibliotékař Antonín Jaroslav Vrtátka (ANM-RNM, kart. 23, rok 1864, čís. 481).

¹⁹ Uloženy v oddělení starších českých dějin, inv. čís. H2-3588 a H2-21 741 až H2-21 744 (viz SRŠEŇ 1986, s. 141–142, obr. na s. 281 a 282).

²⁰ SRŠEŇ 1986, s. 56–57.

²¹ Grafická sbírka Národní galerie v Praze (GS NG), sign. K-23 285. Akvarel, signovaný vpravo dole monogramem z propojených písmen „AG“ je tu mylně veden jako práce Antonína Jana Gareise. S tímto chybným autorským určením jej publikoval již PODLAHA 1918, s. 46 (jenž navíc zaměnil Bolzana za Josefa Dobrovského). Mylné autorské určení převzal ve své diplomové práci i ZACHAŘ 1998, s. 30–31.

²² GS NG, sign. K-23 889. Publikovali: SRŠEŇ 2000, s. 113–116; LORENZOVA 2005, s. 105 /obr. 30/, s. 258.

Nejpodstatnější a nejdůležitější součástí Feslova odkazu však byla jeho knihovna. A ta byla svým rozsahem mimořádná! Její finanční hodnota byla odhadnuta na částku převyšující 7000 zlatých. Sečtení všech svazků na místě by bylo nad lidské síly, proto byl její rozsah oproti běžným zvyklostem vyjádřen hmotností: měla přibližně 150 centů, tedy dnešních 84 centů metrických. Později byl rozsah knihovny odhadnut na přibližně 12 000 svazků (!).²³

Jaroslav Vrchotka, někdejší ředitel Knihovny Národního muzea a znalec její historie, charakterizoval význam tohoto štědrého odkazu slovy: „*Svým obsahem byla Feslova knihovna velmi pestrá. Obsahovala bohatý soubor řeckých, římských a německých klasiků ve skvostných vydáních, byly v ní zastoupeny všechny pomocné vědy historické, díla literární, dějepisná i zeměpisná, statistika, cestopisy, přírodní vědy, právo, státopěda, filosofie, pedagogika, vzácná vydání bible, teologie, slovníky, filologie, česká i slovenská literatura a beletrie francouzská, anglická a italská. Knihy jsou glossovány vlastnoručními poznámkami Feslovými a mají bohaté bibliografické poznámky. Feslova knihovna nadále rozšířila fondy muzejní knihovny do širší oblasti encyklopedické. Doplnila ji literaturou, která nepatřila do Muzea podle programu, a to v takovém rozsahu a množství, že dala vznik některým věcným skupinám ba přímo oddělením takovéto literatury, které jsou dodnes zachovány ve skladištním systému. Je to například fond řeckých a římských klasiků, německé, francouzské, anglické beletrie, literatura pedagogická, filosofická a teologie. Před získáním Feslovy knihovny nebyly tyto obory prakticky vůbec zastoupeny.*“²⁴ Muzeum, sídlící tehdy v bývalém Nostickém paláci na Příkopě, muselo dát kvůli tomuto mohutnému nárůstu knih zhotovit nové skříně. Už pouhý rok po převezení Feslovy pozůstalosti z Vídně do Prahy byla v muzeu jeho knihovna celá zpracována a postavena. Na rozdíl od knihovny Pavla Josefa Šafaříka, získané krátce předtím (1863) a držené dodnes v celku, však nezůstala uchována jako celistvá osobní knihovna. Její knihy byly označeny provenienčním razítkem „Dr. M. J. Fesl“, rozříděny podle jednotlivých oborů a zařazeny mezi ostatní fondy.²⁵ Jen díky tomuto provenienčnímu razítku je nyní možné je víceméně náhodně identifikovat (obr. 5, 6). Je však naděje, že se v budoucnu podaří rekonstruovat přesný obsah Feslovy knihovny alespoň formou soupisu.²⁶

Feslem odkázaná knihovna patří odhadovaným počtem asi 12 000 svazků mezi nejobsáhlejší dary knih, které kdy Muzeum dostalo. Pokud lze zjistit, početně větší knihovnu věnoval jen spoluzakladatel Národního muzea František Antonín hrabě Libštejnský z Kolovrat (35 000 svazků). S velkým odstupem následují knižní sbírky bibliofilů 20. sto-

letí Josefa Nováčka (9162 svazků), Karla Jaroslava Obrátla (7067 svazků), Jarmila Krecara (6910 svazků) či Bohuslava Duška (3199 svazků). Feslův odkaz nepřekonal početem knih ani známé bibliotéky Pavla Josefa Šafaříka (4055 svazků) a Františka Palackého (3383 svazků).

Velkorysý Feslův odkaz vyvolává otázku, za co mohl tento kněz s omezenými příjmy své knihy kupovat? Žil prý velmi skromně a nenáročně a za knihy vydával téměř všechny svoje úspory. V zimě dokonce omezoval náklady na dříví pro topení ve svém bytě, jen aby mohl co největší část svého nevelkého kněžského platu vydat za nákup milovaných knížek.

Povahou i zjevem romantik

Michal Josef Fesl vynaložil značné úsilí na to, aby vznikl skutečně reprezentativní portrét jeho učitele Bolzana.²⁷ Naštěstí známe i Feslovu fyzickou podobu, a to díky dvěma, respektive třem jeho portrétům. Víme tedy, že to byl krásný, zřejmě dosti urostlý muž s hlavou myslitele. Jeho hladce oholená tvář a jednoduchý účes z krátce přistřižených vlasů sčesaných v drobných neupravených praménkách do čela připomínaly antického filozofa. Tento dojem podtrhovalo v jeho stáří stříbřitě šedé zbarvení vlasů. Obličej s širokým a vysokým čelem, rovným silným nosem, masitými rty a pevnou bradou působil, jako by byl vymodelován sochařem. Největší pozornost v něm přitahovaly hnědé, i ve stáří velmi tmavé oči, jejichž vážný, zamýšlený a pronikavý pohled nedokázal skrýt potlačovaný vnitřní smutek pramenící z prožitých strádání.

První Feslův autentický portrét má podobu grafického listu provedeného technikou křídové litografie (obr. 7). Dosud známe pouze jediný jeho dochovaný exemplář, který darovala do sbírek Národního muzea v roce 1972 paní Jarmila Feslová z Prahy-Žižkova. Neuvedla, jak jej získala, ale její příjmení prozrazuje, že šlo o památku po někom z Feslova příbuzenstva. Jde o nevelký list, jehož okraje někdo ostříhal tak nešetrně, že odstranil i někdejší autorské či vydavatelské označení. Při dolním kraji je v pravé polovině identifikovatelný jen vršek tiskacího písmene W – snad Wien? Autorství litografie tedy není bohužel známo. Pod vyobrazeným poprsím je třířádkový autentický autograf portrétovaného, napsaný perem, černým inkoustem: „Michael Joseph Fesl / Doctor und emeritirter Professor / der Theologie.“ (tj. Michal Josef Fesl, doktor a penzionovaný profesor teologie).²⁸ Díky dochovaným Feslovým dopisům posílaným z Vídně paní Anně Hoffmannové do Čech víme alespoň to, že litografie musela vzniknout nepochybně ve Vídni, a to v prosinci 1824 či v lednu 1825, kdy bylo Feslovi 36 let. Bylo to tedy v krátkém období úlevy mezi 11. srp-

²³ NEBESKÝ 1868, s. 169–170.

²⁴ VRCHOTKA 1968, s. 60.

²⁵ VRCHOTKA 1968, s. 101 a 132.

²⁶ Nedávno začala Knihovna NM systematicky evidovat staré provenienční záznamy, razítka, ex libris a vpisky v knihách a rekonstruovat tak osudy jednotlivých knih i osobních knihoven (srv. www.nm.cz/download/knm/obrozeni_tab.html). Z Feslovy knihovny byly zatím zaregistrovány pouze svazky těchto signatur: 70 g 1 (A. P. Klar /ed./, Libussa, 1852); 5 E 4 (Alois Vojtěch Šembera, Dějiny řeči a literatury československé. Věk starší. Vídeň 1859. S dedikací „Videň 29. 5. 1859, Michalu Feslovi od autora“); 7 A 49 (Biblia sacra, tj. Biblií svatá /.../. Kysek 1848); 5 D 23 (Josef Kajetán Tyl, Poslední Čech. Praha 1844).

²⁷ SRŠEŇ 1986; SRŠEŇ 2000.

²⁸ Rozměry celku 207 x 168 mm, oddělení starších českých dějin, inv. čís. H2-157 888. List publikován v: SRŠEŇ 1986, s. 24, 127 (čís. kat. II.19a), s. 220 (reprodukce).

nem 1824, kdy byl po odvolání „bludů“ osvobozen z internace v Rossau, a 26. květnem 1825, kdy byl znovu zatčen a převezen do Štýrského Hradce.

Kajicné pojetí portrétu, na němž mladý kněz hledí plaše, smutně a melancholicky stranou, jakoby neměl odvalu podívat se divákovi do očí, bylo možno interpretovat ambivalentně: mohl to být výraz pokání provinilce před autoritou církve a panovníka, anebo naopak výraz studu pramenícího z toho, že podlehl, zradil Bolzana a odvolal. Feslovy duševně zpytné dopisy, psané s obšírností a rozvláčeností člověka, který má přebytek času a nedostatek možností se vypovídat, leccos prozradí a něco jen velmi mlhavě naznačí. Například z dopisu Anně Hoffmannové z 18. prosince 1824 lze jen nejasně tušit, že přátelé včetně paní Anny na Fesla naléhají, aby se dal portrétovat, ale on k tomu nemá chuť a zatím v té věci „nebyla učiněna ještě ani čárka perem či štětcem.“²⁹ Přesto byla vzápětí litografie zhotovena, jak dosvědčuje Feslův rozsáhlý dopis napsaný paní Hoffmannové již 24. ledna 1825. Záměrně z něj otiskujeme v překladu delší pasáže, neboť podává mimo jiné i svědectví o Feslově povaze:³⁰

„Milá paní! Tak tady máte toho snílka! Toužila jste po malovaném obraze, a dostáváte 12 litografických otisků vyobrazení, o jejichž rozdání prosím. Tři z nich patří Vám, mé matce a – [Bolzanovi], dva P[říhonskému] a Sch[neidrovovi], jeden kupci G[rafovi], jeden mému příteli ze školy, faráři W., s ostatními naložte podle libosti. Ty kusy na jemném čínském papíru, který byl přivezen teprve nedávno císařskou rakouskou fregatou Karolinou, vynikají nejkrásnějšími otisky. Zda jsou rysy zobrazeny věrně, zjistíte na první pohled, zda má ten umělecký výtvar nějakou hodnotu, bude hned probráno. Dovolte, abych uvedl několik místních úsudků. Mnozí malíři odhadli osobu, více jak šestatřicetiletou, na osmadvacetiletou. Někteří nacházejí v podobizně cosi příjemného, příznivého, jiní cosi k přemýšlení, jiní zase míní, že vyobrazení nabízí při prvním pohledu představu o trpícím člověku, zblízka viděno se v tom ale objevují tichý klid a niterná radost. Někdo řekl, že by si to člověk měl dlouho prohlížet, aby si pak všiml čehosi hluboce niterného, co vede stále hlouběji. Kdyby tomu tak skutečně bylo, muselo by to být velice lichotivé; ale proč já to vykládám paní, od níž se brzy mohu dozvědět ten nejsprávnější názor? Promiňte mi to blouznění. Kvůli kamenotisku bych ale vůbec neměl prosit o prominutí, neboť umožňuje podělit více mně milých osob – s malbou by byly v každém případě větší potíže. Ty tři kusy s podpisem jsem určil třem osobám nejdříve jmenovaným. Přijměte tuto upomínku na mě zároveň s připomenutím lidskosti; nemohu Vám vypovědět, jak vysoce si jí vážím [...] Jestliže má jednou hromádku mého prachu označovat kámen, neměl by vydávat svědectví o ničem jiném, než o tom, že tato tělesná schránka sloužila lidskému duchu, který si cenil lidskosti jako nejvyšší hodnoty na zemi. Vašemu příteli, mému pánovi [Bolzanovi] odkazují exemplář se slovy převzatými z Vašeho posledního dopisu, mně nevýslovně drahého; vysvětlíte mu to, až se na mě bude zase dívat jako na blouznivce; nebyl bych stavu takový pří-

pis sám složit, ale tak, jak vyšel z Vašeho pera, mne naplnil jedinečnou radostí; přál jsem si, aby vyjevil pravdu, chtěl jsem jej zvěčnit. Jemu ale má často připomínat toho, jenž potřebuje pomoc, jemuž již tak mnohé učinil, a jenž si toužebně přeje ještě více se odsloužit. Konečně mé milé matce dejte třetí exemplář a přečtěte jí – s citem jen Jemu [Bolzanovi] vlastním – slova, do nichž jsem vložil tak mnohé. Vždyť od ní a od Boha jsem dostal svůj život, z něhož se nejvroucněji raduji a snažím se co nejvíce si jej zasloužit. Raduji se z krásného světa a užívám jeho darů, nasávám všemi smysly radost ze života, opájím se zdravím, silou a prací [...] Určitě ujistíte při rozdávání obrázků každého mou přízní, mou stálou vzpomínkou, mou přátelskou náklonností. Ještě bych Vás chtěl poprosit, abyste pro obrázky určené mé matce a Vašemu příteli [Bolzanovi] opatřila jednoduché rámečky – pokud bych si nemusel přát, aby ještě po nějakou dobu nebyly veřejně věšeny na zeď. Proto také ponechávám zcela na Vašem a Vašeho přítele uvážení, zda mají být obrázky předány i dvěma osobám jmenovaným nahoře naposledy, a kromě nich i dr. Iwanovi a snad také mému bývalému panu biskupovi [Josefu Františku Hurdálkovi], pro kterýžto případ příkládám ještě dva kousky. [...]“

Jak je z uvedeného (kráceného!) dopisu zřejmé, Fesl možnost vytvoření svého portrétu a jeho volného šíření hluboce prožíval. Byl to pro něho evidentně akt manifestující jeho osvobození z internace. Znovu se k této pro něho tak významné věci vrátil v dopise Anně Hoffmannové z 29. dubna 1825. Mimo jiné reaguje na posouzení své podobizny malířem Františkem Horčičkou, tlumočený paní Hoffmannovou zjevně v předchozím jejím dopise, který se nám nedochoval: „Přijetí, jemuž se dostalo mému portrétu u mých přátel, mě opravdu upřímně potěšilo [...] Panu Horčičkovi už mohu jeho „zasněné oko“ odpustit, dokonce i to, že to celé dohromady je vnímáno jako zasněné, neboť tento pojem v umělecké mluvě označuje pouze mysl, která je schopna vnitřního pohnutí – takže neřekl nic nepravdivého. Že jste vyhověla tak laskavě mému neskromnému přání a opatřila jste rámečkem list určený mé matce, za to přijměte můj nezapomenutelný dík [...]“³¹

Pokud Michal Josef Fesl skutečně doplnil svými přípisý jen tři exempláře svého litografického portrétu, jak uvedl, pak je dost pravděpodobné, že list, darovaný r. 1972 do Národního muzea pí Jarmilou Feslovou, byl tím, který byl určen pro jeho maminku. Jak z vlastní podobizny, tak z textu dopisů je zřejmé, že Fesl byl jemným a citlivým člověkem, v jehož jednání, nepřipouštějícím kompromisy, vítězily asi často emoce nad racionálním uvažováním. Na rozdíl od vyhraněného osvícence a racionalisty Bolzana byl spíše reprezentantem nastupující, již romantické generace. Proto se také Bolzano nedokázal ve všem s Feslem shodnout a některé jeho dobře míněné, ale zbrklé kroky nechápal a kritizoval. Analogický vztah lze pozorovat například mezi Josefem Dobrovským a jeho žákem Václavem Hankou.

Druhý autentický Feslův portrét, tentokrát olej na plátně, se rovněž nachází ve sbírkách Národního muzea (obr. na

²⁹ Německý originál dopisu přetištěn v: WINTER, E. – WINTER, M. 1970, s. 62.

³⁰ Jména doplněná v hranatých závorkách identifikovali již editoři německého originálu dopisu, WINTER, E. – WINTER, M. 1970, s. 66–68. Dr. Iwanem je míněn nejspíše Doc. JUDr. P. F. Ivan (Iwan), nar. 1777, známý z olejové podobizny Antonína Machka z roku 1820 (viz NOVÁK 1962, obr. 71).

³¹ Německý originál v: WINTER, E. – WINTER, M. 1970, s. 73–74.

str. 186). Daroval jej 1. října 1903 dr. Milan Nevole, majitel chemické laboratoře v Praze, spolu s portrétem Bernarda Bolzana. Bolzanův portrét, též olejomalba na plátně, má stejné rozměry a shodný zlacený rám, ale je jen volným protějškem (obr. 9).³² V korespondenci o daru, ani v dalších evidenčních dokladech není zmíněno autorství maleb, není zde přesnější doba jejich vzniku a není tu nic o starší provenienci obrazů.³³ To vše se díky prostudování dochované korespondence M. J. Fesla a jeho přátel podařilo v posledních letech zjistit a postupně publikovat,³⁴ takže zde mohou předložit rekapitulaci výsledků.

Zmíněný Bolzanův portrét – nejlepší z rozsáhlé série jeho autentických podobizen – namaloval na Feslovu objednávku uznávaný vídeňský portrétista Heinrich Hollpein (1814–1888), usazený v té době v Praze. Portrét byl začat v roce 1839 v Těchobuzi a dokončen následujícího roku v Praze. V září 1840 jej Hollpein, který provedl zakázku zdarma, neboť považoval za čest portrétovat tak výjimečného člověka, poslal Feslovi do Vídně. Později, v roce 1849, tedy až po Bolzanově smrti, se stal tento portrét obecně známým zásluhou skvělých litografických listů vídeňského grafika Josefa Kriehubera.

Portrét Feslův vznikl jako volný pendent k předchozímu obrazu až o pět let později, roku 1845. Zachycuje tedy tohoto muže již na prahu stáří, kdy mu bylo 57 let. Podnět k portrétování dal tentokrát Pavel Alois Klar (1800–1860), známý humanista, spoluzakladatel pražského ústavu slepců, jeden z Bolzanových oddaných žáků. Klar někdy během první poloviny roku 1845 Fesla vyzval, aby sepsal pro jeho almanach Libussa vlastní životopis. Autobiografie měla být doprovázena portrétem, který by v podobě ocelorytiny – jak bylo v tomto almanachu obvyklé – tvořil frontispis. Nejprve tedy bylo třeba objednat Feslovu aktuální podobiznu, kreslenou či malovanou, jež by mohla být podkladem pro grafické reprodukování. Fesl by si určitě rád objednal malovaný portrét u Heinricha Hollpeina, jehož obraz Bernarda Bolzana, zdobící jeho příbytek, denně obdivoval. Hollpein však nebyl v roce 1845 k dispozici. Roku 1842 odjel do Petrohradu, aby tam portrétoval osobnosti carského dvora, a potom cestoval za zakázkami po Rusku, Itálii i Německu –

a zpět do Prahy se dostal až v roce 1858. Fesl se tedy musel poohlédnout po jiném portrétistovi. Klar mu poradil, aby se prostřednictvím malíře Josefa Führicha, českého Němce žijícího ve Vídni, obrátil s prosbou o zhotovení podobizny na vídeňského malíře Josefa Bindera. Klar mohl Bindera více doporučit, neboť ho jako spolehlivého a kvalitního portrétistu už poznal. Binder totiž vytvořil výstižnou kresbu hlavy Josefa Führicha v profilu, jejíž ocelorytinovou reprodukcí Klar použil jako frontispis Führichova vlastního životopisu, vydaného v předchozím almanachu Libussa z roku 1844.³⁵ Fesl tedy ve Vídni Führicha vyhledal, a ten mu ochotně poskytl Binderovu adresu. Josef Binder zakázku přijal a pravděpodobně v červenci 1845 začal na Feslově portrétu pracovat. Během prázdnin pak musel práci až do konce srpna přerušit. V dopise z 24. července se Feslovi omlouval: „*Velevážený pane profesore! Zakázka veleváženého p. dr. Günthera spočívající v provedení obrazu s historickým námětem, již jsem dostal už v měsíci červenci, mne nutí, abych Vás poprosil o přerušení Vašeho portrétování do konce srpna. Zmíněný obraz je darem pro synovce veleváženého dr. Günthera³⁶ a musí být dokončen do začátku [LS: má být „do konce“] prázdnin, kdy příjemce opouští Vídeň. / S úctou Váš nejoddanější / J. Binder“*.³⁷ Pravděpodobně v září 1845 portrét dokončil. Vyhověl Feslovu přání a zvolil stejný formát plátna, jaký měl Bolzanův portrét od H. Hollpeina. Fesl pořídil vzápětí pro oba obrazy shodné rámy polepené plastickými ornamenty ze zlaceného tlačeneho papíru, zhotovené vídeňskou firmou Spoerlin und Zimmermann.³⁸ Kompozici obrazu však Josef Binder dílu svého kolegy (snad i konkurenta) nepřizpůsobil. Té dal ne-tradiční, dosti originální podobu. Zatímco Hollpeinův Bolzano je zobrazen v klasickém tříčtvrtečním natočení hlavy i hrudníku doleva, se zamyšleným pohledem týmž směrem, mimo diváka, takže působí klidně a vyrovnaně, dal Binder portrétu M. J. Fesla skryté dynamické napětí. Jeho paže založil na prsou, čímž vytvořil pevnou kompoziční základnu při dolním okraji obrazové plochy. Hrudník natočil doprava, zatímco hlavu otočil naopak doleva, do tříčtvrtečního profilu. Tento rotační pohyb završil tím, že pohled očí nasměroval zcela vlevo. Dynamika této kompozice je zesí-

³² Viz korespondenci o akvizici obou portrétů v ANM-RNM, kart. 60 (1903), čís. 1362 a 1433. Zpráva o daru publikována v JZ 1903, s. 91. Obrazy jsou ve sbírce oddělení starších českých dějin. Bolzanův portrét: inv. čís. H2-5665, olej na plátně 63,5 x 50,5 cm, původní zlacený rám 72 x 58 cm, nesignováno, v letech 1976–1977 restauroval Jiří Blažej, akad. mal. (mj. provedl rentoaláž). Feslův portrét: inv. čís. H2-5666, olej na plátně 63,5 x 50,3 cm, původní zlacený rám 72 x 58,4 cm, nesignováno. Roku 1977 restaurovala Věra Frömllová, ak. mal., podruhé v roce 1980 Jiří Blažej, ak. mal. (ten mj. provedl rentoaláž). Od 1. dubna 1987 až dosud jsou oba portréty vystaveny ve stálé expozici Národního muzea Společnost v Čechách 19. století na zámku ve Vrchotových Janovicích.

³³ ANM-RNM, kart. 60 (1903), čís. 1362 (koncept dopisu muzejního výboru dr. Milanu Nevolovi z 1. 10. 1903 s poděkováním za dar); tamtéž, čís. 1433 (koncept „Znamenitější dary a přírůstky ve sbírkách Musea od 18. června do 31. října 1903.“); OSČD: knihy přírůstkové a inventární, evidenční karty.

³⁴ PAVLÍKOVÁ 1974, s. 96–98; SRŠEŇ 1986, s. 45–52, 99–101 (čís. kat. I.15), 127 (čís. kat. II.19b), 163 (obr.), 221 (obr.); PAŘÍK 1989, s. 172–174; HROCH 1999, obr. za s. 160; SRŠEŇ 2000, s. 112; LORENZOVÁ 2005, obr. za s. 64, s. 256.

³⁵ Ocelorytinu zhotovil Albert Henry Payne. Její vyobrazení viz např. v: DOSKOČIL 2001, s. 48; HNOJIL 2004, s. 206 (čís. kat. 301).

³⁶ Pravděpodobně Anton Günther (1783, Lindau [Lindava na Litoměřicku]–1863, Vídeň), rakouský teolog a filozof pocházející z Čech, žák B. Bolzana. Jeho synovce, pro něhož maloval Binder obraz s historickým námětem, se nepodařilo identifikovat.

³⁷ V originále: „Hochwürdigster Herr Professor! Ein Auftrag des Hochwürdigen Herrn Dr. Günther[,] der in der Ausführung eines Historischen Bildes bestehe, und welchen ich schon im Monat July erhielt, nöthiget mich Sie zu bitten mit Ihren [sic] Portrait bis Ende August aussetzen zu dürfen. Das erwähnte Bild, ist als Geschenk für den Neffen des Hochw. H. Dr. Günther bestimmt, und muß zum Beginn der Ferienzeit[,] wo der Empfänger Wien verläßt, vollendet seyn. / Hochachtungsvoll / Ihr ergebenster / J. Binder / Josephstadt No 209 [jinou rukou připsáno: Motels Kafefhaus (recte: Kafeehaus) Stok 3 Tür 14.] / Wien 24/7 845. [jinou rukou připsáno datum doručení dopisu: 25/7.] Adresa: An / den Hochwürdigen Herrn / Professor Fessel [jinou rukou opraveno na: Fesl] / zu / Wien. / Roßau im Pfarrgebäude / zu erfragen.“ (LA PNP, Fesl. Za poskytnutí přepisu z r. 1984 vděčím PhDr. Marii Pavlíkové a PhDr. Pavlu Krivskému.)

³⁸ Vinětka firmy, s fragmentem voskové přitlačené pečeti, se dochovala na rubu vnějšího rámu Bolzanova portrétu, zatímco na rámu portrétu Feslova se dochoval jen zbytek pečeti. Firma Spoerlin und Zimmermann se zabývala především tovární výrobou tapet a barevného papíru. Vznikla počátkem 30. let 19. století ze staršího podniku Michaela Spoerlina, který učinil spoluvlastníkem svého zetě Heinricha Zimmermanna.

lena výraznými paralelními diagonálami vnějších obrysů paží, které vytvářejí dojem, jako by byla postava portrétovaného zakloněná. Výsledek je působivý. Portrét vzbuzuje dojem fotografické momentky, pořízené ve správný okamžik. Tedy v pozici, s gesty a s mimikou, které jsou pro portrétovaného charakteristické. Představuje Fesla jako odhodlaného, energického a zjevně velmi inteligentního muže s jasnou vizí, který ani přes nepřízeň osudu, zaznamenanou ve vážných a trochu melancholických tazích jeho tváře, nemínil ustoupit od svých životních ideálů. Působivost tohoto pojetí je posilována i velmi střízlivou barevností, jež se harmonicky skládá z černých ploch kabátu, šedého pozadí, stříbřitě bílých vlasů a narůžovělého inkarnátu obličeje.

Malba tak potvrzuje velmi dobré renomé svého autora jakožto portrétisty známého technickou dokonalostí, působivým koloritem a jemnou estetickou vytříbeností. Josef Binder (* 15. 2. 1805, Vídeň – † 16. 4. 1863, Kaltenleutgeben [u Vídně]) studoval nejprve na vídeňské Akademii a své vzdělání si doplnil ještě v letech 1827–1834 v Mnichově. Zpočátku maloval především skvělé portréty, později se začal přednostně věnovat malbě historických a náboženských námětů. V tomto oboru patřil k nejznamenitějším umělcům tehdejší Vídně. V roce 1836 se stal učitelem na Stádlově institutu ve Frankfurtu nad Mohanem, ale asi počátkem čtyřicátých let se vrátil do Vídně. Díky tomu, že se v roce 1843 zúčastnil svým obrazem Sen sv. Josefa pražské umělecké výstavy pořádané Společností vlasteneckých přátel umění, mohli alespoň ukázkou z jeho tvorby poznat i zájemci z Čech.³⁹ Jeho kariéra vyvrcholila v padesátých letech, kdy vyučoval malířství na vídeňské Akademii.

Klarův záměr zveřejnit v almanachu Libussa Feslův životopis doprovázený jeho portrétem měl tohoto Bolzanova žáka ospravedlnit a v očích veřejnosti rehabilitovat. Celá věc se však nečekaně zkomplikovala. Když se malíř Josef Führich dověděl, co Pavel Alois Klar chystá, nelenil a napsal mu 24. července 1845 z Vídně do Prahy dopis, v němž uvedl [překlad LS] „*Velevážený příteli! Přišel ke mně bývalý prof. Fesl a říkal, že se má dát pro Vás malovat, současně mi předal Vaše poslední řádky, načez jsem mu dal Binderovu adresu a tomu jsem rád doporučil zakázku. [...] Prof. Fesl mi řekl, že jste ho požádal o jeho životopis. Ten životopis a podobizna mi vnukají domněnku, že oboje zamýšlíte použít ve své Libussi, a zde stojíme u příčiny mého zneklidnění. [...]*“ Svě zneklidnění pak Führich zdůvodnil přesvědčením, že v této době není moudré připomínat člověka, jenž byl znám jako oponent učení církve. Odvolával se též na mínění vysoko postavených mužů, a ti ho v jeho názoru utvrdili.⁴⁰ Klar sice pochopil, že se mu dostalo Führichovým prostřednictvím varování z vyšších míst, ale od svého úmyslu nehodlal ustoupit. Překážka se však objevila na místě nejméně čekaném: Fesl dal sice malovat svůj portrét, ale do sepisování vlastního životopisu neměl mnoho chuti. V dopise ze 7. listopadu napsal Bolzanovi: „*Pan Pavel Klar trval na tom, abych seděl zdejšímu malíři Binderovi kvůli portrétu, který chce dát jako frontispis do své Libusse, a k čemuž já mu mám napsat biografii. S tím posledním to*

jistě nedopadne pro nedostatek času.“ Bolzano si uvědomil, jak skvělou příležitostí Klar Feslovi nabízí, a snažil se Fesla pohnout k tomu, aby ji využil. V dopise z 2. února 1846 se na Fesla obrátil s otázkou, „*zda Klar už od Vás dostal onen portrét a zda to myslí vážně?*“ Po půlroce napsal Bolzano Feslovi v dopise z 18. září 1846, že ho potěšila zpráva týkající se životopisu objednaného Klarem: „*dozvěděl jsem se, že Klar to skutečně miní upřímně, a že také jeden Vás portrét, a to opravdu zdařilý, tu je ...*“ Bolzanovo povzbuzování se však minulo účinkem. Fesl sice několikrát začal autobiografii psát, jak dokládají nedokončené pokusy v jeho písemné pozůstalosti, ale hotový rukopis Klarovi nikdy nedodal. Asi se nechtěl znovu dotýkat nezahojených ran svého života, a tak dával přednost jiným činnostem.⁴¹ V almanachu Libussa tedy nikdy životopis Michala Josefa Fesla nevyšel a portrét, jenž měl Fesla představit veřejnosti, nebyl nikdy graficky reprodukován.

Obrazy představující učitele a žáka, od Hollpeina a Bindera, nezůstaly ve Feslově vídeňském příbytku dlouho. Nepřímo to dokládá Feslův dopis Bolzanovi z 2. června 1846, v němž pisatel líčí velmi detailně výzdobu svého bytu (a mimo jiné chválí Bolzanovu podobiznu od Karla Zimmermanna). O Bolzanově portrétu od Hollpeina, ani o svém portrétu od Bindera nepíše však ani slovo. Lze tedy soudit, že Fesl oba obrazy už v roce 1845 či 1846 někomu věnoval. Protože víme, kdo byl posledním soukromým majitelem obou pláten, lze jejich osudy s velkou jistotou rekonstruovat. Fesl je pravděpodobně daroval svému příteli, který rovněž obdivoval Bernarda Bolzana, architekta Františku Šebkovi (1814–1862), poslanci žijícímu tehdy ve Vídni. Šebek poznal kdysi učení B. Bolzana prostřednictvím svého učitele Franze Schneidra. Na Olšanech jim pak roku 1860 dal z vděčnosti zbudovat společný náhrobek. Z pozůstalosti arch. Šebka se obrazy dostaly po r. 1862 do majetku jeho sestry Terezie, provdané za stavebního inženýra Jana Nevoleho. Po nich obrazy zdědil jejich syn, dr. Milan Nevole (* 2. 10. 1846 v Bělehradě), jenž je r. 1903 daroval Muzeu.

Odpíraná pocta

Již necelé čtyři měsíce po Feslově úmrtí, v době, kdy Muzeum Království českého přebíralo mimořádně obsáhlou Feslovu pozůstalost, přednesl František Ladislav Rieger ve valném shromáždění muzejní společnosti dne 22. května 1864 návrh, aby se „*památka osob o museum zvláště zasloužilých důstojným způsobem v místnostech jeho oslavila a zvěčnila*“.

Představoval si, že by v muzeu měly být vystaveny podobizny těchto lidí. Navazoval tak na starší ideu svého tchána Františka Palackého, jenž pomýšlel na vybudování českého Panteonu (Slavína), který by byl analogický německé Walhalle. Ve stísněných podmínkách tehdejšího muzejního sídla v bývalém Nostickém paláci bylo možno uvažovat ovšem jen o obrazech, nikoli o sochách. Permanentní nedostatek peněz však uskutečnění Riegerova návrhu znemožňoval. Muzejní výbor se tedy rozhodl realizovat tuto představu postupně, jak to finance dovolí. Jedním z prvních kroků

³⁹ KATALOG 1843, s. 5 (čís. kat. 77).

⁴⁰ Německý originál dopisu cituje SAUER 1895, s. 367.

⁴¹ Tématem neuskutečněné Feslovy autobiografie se zabývala a uvedené dopisy v originálním německém znění citovala PAVLÍKOVÁ 1974, s. 96–97.

bylo, že si vypůjčil „od architekta Nevole podobiznu Feslovu ku kopírování“.⁴² Šlo o onu olejomalbu zhotovenou Josefem Binderem, která se v té době nacházela spolu s Hollpeinovou podobiznou B. Bolzana v majetku ing. Jana Nevoleho, respektive jeho ženy Terezie, roz. Šebkové. Muzeum si obraz půjčilo asi na počátku roku 1867. Následovalo zdlouhavé jednání o pořízení jeho kopie. Bibliotékař Antonín Jaroslav Vrtátko, který měl věc na starosti, odhadl, že kopie bude stát i s rámem 100 zlatých a začlenil tuto položku dne 20. února 1868 do plánovaného muzejního rozpočtu pro rok 1868.⁴³ Spořivý muzejní výbor se pokusil odložit tento výdaj, a tím i celé kopírování, na rok 1869. Vrtátko však prosadil, že práce bude zadána už ve stávajícím roce, a uklidňoval výbor, že k proplacení větší části výdajů dojde beztak až počátkem roku 1869. V přípisu z 18. března mimo jiné výboru vysvětloval: „Nížepsaný dovoluje sobě podrobněji ukázati, že vyhotovení podobizny † prof. Fesla těžko bude odložit, byť by i majetkyně obrazu, paní Nevolová, ještě jeden rok k ponechání jeho v Museu svolila. Naléhát na důstojné provedení podobizny nebožtíkovy zvláště vykonavatel poslední vůle jeho, pan farář Řezáč, jehož hlavně přičiněním veliká bibliotéka nebožtíkova a peněžité a opatní legat Museu byly připadly. Již v loni dotazoval se nížepsaného, proč obraz ještě hotov není?“ Vrtátko vyjádřil i své mínění, kdo a jak by mohl kopii provést: „Práce svěřiti se musí skutečnému umělci, protože portret, z něhož kopie vzíti se má, dle soudu všech, kdo nebožtíka znali, má sice úplnou podobu, ale celé postavení těla je dosti neumělecké, což vše musí se napravit. Já bych vždy navrhol p. malíře Ant. Lhotu.“ Bibliotékař se svými argumenty uspěl, muzejní výbor připsal na jeho dobrozdání 1. května 1868 svolení k realizaci.⁴⁴ Kopie byla zhotovena ještě během roku 1868, neboť ve zprávě o revizi muzejních účtů ze 14. listopadu toho roku se předpokládá, že „podobizna p. Fesla s pozlaceným rámcem [...] již do inventáře vepsána byla“.⁴⁵

Zadání práce zkušenému malíři Antonínu Lhotovi (*2. 1. 1812, Kutná Hora – † 9. 9. 1905, Volyně) bylo sázkou na jistotu. Lhota se rok předtím vrátil na Akademii, kterou musel v roce 1853 jako její učitel opustit, neboť byl osočen ze styků s F. L. Riegrem. Nyní se dočkal satisfakce a stal se profesorem, po letech dokonce rektorem Akademie. Byl to spolehlivý, konzervativní malíř, jenž tvořil pilně a nevybojně, podle zažitých akademických zásad. Při kopírování Feslovy podobizny evidentně akceptoval Vrtátkovy subjektivní kritické výhrady k Binderovu originálu a svou kopii přizpůsobil standardu běžného portrétu (obr. s. 186). Feslovu pravici zasunul za klopu kabátu, zatímco levici spustil podél těla, přidal zátiší s knihami na stolku, aby upozornil

na to, že jde o portrét vzdělance, a pozadí obohatil tradičním závěsem. Původní kompozice tím ztratila dynamické napětí a získala stabilitu a důstojnou nehybnost, jak se na oslavný portrét sluší. Aby se do obrazové plochy vešla i levá ruka, zvětšil Lhota původní poprsí na polopostavu. Kvůli potřebné monumentalitě zvětšil i celkový formát své kopie. Profesor Lhota tak vytvořil poslední ze tří Feslových portrétů, které známe. Tato neautentická, odvozená podobizna je namalována solidně, ale oproti Binderově originální předloze působí fádne a postrádá její emoční působivost.⁴⁶

Lhotova kopie Feslova portrétu, vložená do zlaceného rámu, zdobila tedy patrně už od konce roku 1868 některý z interiérů starého muzejního sídla v ulici na Příkopě. Po přestěhování muzea do novostavby na Václavském náměstí byl obraz od roku 1895 vystaven spolu s devíti dalšími portréty významných představitelů české vědy a kultury v expozici cimélie muzejní bibliotéky v sále čis. 1 v prvním patře budovy, sousedícím s Panteonem. Soubor podobizen zahrnující olejové portréty B. Balbína, J. F. Hammerschmidta, K. E. Fürstenberka, J. Dobrovského, K. Šternberka, F. Palackého a K. J. Erbena, obohacený r. 1898 ještě o dodatečně získaný portrét J. N. Neuberka, dostal nové jednotné rámy z leštěného dubového dřeva, s vyřezávanými ozdobnými nástavci a s dřevěnými jmenovkami, jež byly zavěšeny pod obrazy. Podle vinětky dochované na rámu Neuberka portrétu dodal patrně všechny rámy pražský rámař V. Šponar se sídlem na Václavském náměstí 15.⁴⁷ V tomto muzejním sále visela kopie Feslova portrétu spolu s ostatními obrazy až někdy do 30. let 20. století, a to přesto, že už v roce 1903 muzeum získalo od dr. Milana Nevoleho darem originální Feslův portrét namalovaný Josefem Binderem. K výměně nebyl důvod, neboť Lhotova kopie zapadala do vystaveného souboru díky svým větším rozměrům a svému zarámování lépe.

Překvapivé je, že z celého jedenáctičlenného portrétního souboru instalovaného v expozici cimélie měla pouze jmenovka Feslovy podobizny místo letopočtu úmrtí portrétované osoby pod jménem vyřezaný jen křížek. Je zřejmé, že třicet let po Feslově smrti si už nikdo z muzejníků nebyl jist rokem, kdy tento příznivec muzea zemřel. Třetí díl Riegrova Slovníku naučného, který má heslo o Feslovi, vyšel roku 1863, tedy těsně před Feslovou smrtí († 2. 2. 1864). A devátý díl Ottova slovníku naučného, vydaný právě v roce, kdy se pořízoval pro Lhotovu kopii Feslova portrétu nový rám se jmenovkou, uvedl nesprávně, že Fesl zemřel roku 1863.⁴⁸ Snad právě pochybnost o tom, zda se Ottův slovník nezmýlil, vedla k podivně nejapnému označení Feslovy jmenovky: „MICHAL JOSEF FESL / †“.

⁴² NEBESKÝ 1868, s. 185.

⁴³ ANM-RNM, kart. 25, rok 1868, čís. 14.

⁴⁴ ANM-RNM, kart. 25, rok 1868, čís. 61.

⁴⁵ ANM-RNM, kart. 25, rok 1869, čís. 129.

⁴⁶ Obraz je ve sbírkách oddělení starších českých dějin Národního muzea, inv. čís. H2-11 804/a-d, olej na plátně 104,1 x 81,8 cm, nesignováno, v nepůvodním rámu z r. 1895, s ozdobným vyřezávaným nástavcem a s dřevěnou jmenovkou na zavěšení na stěnu pod obraz. Rozměry rámu: 104,4 (s nástavcem 129,4) x 92,5 cm; samotný nástavec v. 25 cm, š. 89,1 cm, vyřezávaná jmenovka v. 20,3 cm, š. 37,8 cm. Před r. 1924 bylo během vystavení v expozici knihovny NM proraženo plátno, dosud nebylo restaurováno.

⁴⁷ Všechny tyto portréty předala muzejní knihovna 25. 6. 1918 do historicko-archeologického oddělení (nyní oddělení starších českých dějin). Viz předávací protokol v ANM-RNM, kart. 89 (r. 1918), č. 1171. Obrazy ve skutečnosti zůstaly i nadále v expozici cimélie a teprve při jednání o jejich dalším zapůjčení knihovně byly v r. 1923 zapsány v historicko-archeologickém oddělení do evidence (inv. čísla H2-11 802 až H2-11 811). Viz ANM-RNM, kart. 98 (1923), složka č. 53.

⁴⁸ OSN 1895. Mylné datum Feslova úmrtí uvedl později i MSN 1926: 2. 2. 1863.

Je nabíledni, že obrazová galerie doplňující od roku 1895 expozici knižních cimélií byla sestavena trochu nahodile. Skládala se ze starších portrétů, které do té doby muzeum získalo, a z portrétů pro ten účel na zakázku muzea nově pořízených. Kromě Feslova portrétu od A. Lhoty z r. 1868 byly do této kolekce doplněny i podobizny J. Jungmanna a K. J. Erbena, namalované Karlem Javůrkem v roce 1873.⁴⁹ Ve skutečnosti nepředstavovala galerie ani reprezentativní přehledku nejvýznamnějších osobností české vědy a kultury minulých dob (to by 11 portrétů nestačilo – a Fesl by tam při vši úctě nepatřil), ani portrétní kolekci osob zasloužilých o Muzeum (to by tam nemohly být podobizny lidí ze 17. a 18. století). V době, kdy byla tato galerie instalována, však již vznikala mnohem jasnější představa o tom, jak uctít v interiérech muzejního paláce významné osobnosti dávné i nedávné minulosti Čech. Nejpřednější vědci a umělci měli být oslaveni bronzovými bystami a sochami v Panteonu, zatímco bysty mužů zasloužilých o vznik a rozvoj muzea měly stát na soklech ve výši druhého patra po obvodu dvorany hlavního schodiště.

Přestože je nad hlavním schodištěm počet míst pro bysty omezený na pouhých dvacet, byl Fesl už do prvního navrhového soupisu nejzasloužilejších příznivců muzea, vypracovaného roku 1894, samozřejmě a bez váhání zařazen, jak jsem uvedl hned na počátku tohoto článku. Proč tedy nakonec nebyla jeho bysta instalována ani zhotovena? Z toho, co jsem zde právě vylíčil, vyplývá, že to určitě nebylo kvůli tomu, že by jeho odkaz Muzeu nebyl dostatečně významný. Nehrozila ani absence ikonografických podkladů pro vytvoření Feslova sochařského portrétu. Nebylo třeba se ani obávat, že by Feslova bysta nebyla dostatečně reprezentativní. Jsem přesvědčen, že v té době už nemohly hrát významnou roli ani případné připomínky Feslova konfliktu s církevními a státními autoritami.

Vysvětlení vidím v nepříznivé atmosféře doby, kdy měla být Feslova bysta pro výzdobu muzea pořízena. Právě vrcholily národnostní třenice mezi českými a německými obyvateli Čech. Čeští vlastenci dosahovali jednoho vítězství za druhým (vybudování Národního divadla, rozdělení Univerzity, dokončení novostavby Muzea Království českého, uspořádání Všeobecné jubilejní a poté Národopisné výstavy atd.) a utvrzovali národ v představě, že nad někdejší ideou zemského patriotismu, prosazující rovnoprávnou spolupráci Čechů a Němců, propagovanou mimo jiné bolzanovci, zvítězila jungmannovská idea českého národního obrození, založená na soupeření obou jazykových kmenů o prvenství v zemi.

K silně negativnímu a nespravedlivému posuzování bolzanovců přispívaly tehdy jistě i práce českých historiků, jež podléhaly dobové atmosféře a rezignovaly na objektivní interpretaci minulosti. V roce 1896 bylo možno například v monografii Jana Jakubce o Antonínu Markovi⁵⁰ číst věty: „Na Bolzana Marek hleděl nepřiznivě pod vlivem skoro všeobecného veřejného mínění o něm. Vidí v něm docela nepří-

tele Čechů, jež v něm viděl celý okruh jungmannovský.“ Kdo by si tehdy troufl v muzejní novostavbě, jež byla demonstrativním pomníkem dovršeného českého národního obrození, vzdávat hold Bolzanovi a Feslovi a riskovat tím, že bude nařčen z nedostatečného vlastenectví? Nepochybně právě pod vlivem této atmosféry byla z Panteonu vzápětí po svém instalování v roce 1901 odstraněna („pro nedostatek místa“) bronzová bysta Bernarda Bolzana vytvořená Bohumilem Vlčkem (a je dodnes v depozitáři). A lépe nemohl dopadnout ani Bolzanův oddaný žák Michal Josef Fesl ...

Tehdejší snahu vyškrtnout bolzanovce a další německé patrioty milující svou českou vlast ze stránek historie této země dokážeme v dobových souvislostech chápat, ale rozhodně ji nemíníme omlouvat. V každém případě šlo o křivdu. Věřím, že dnes již lze posuzovat osobnosti Feslova či Bolzanova významu objektivně a bez zátěže nacionálních reminiscencí. Máme tedy možnost – pozdě, ale přece – nespravedlivé pochybení našich předchůdců napravit. Bolzanovu bystu je třeba konečně vrátit do Panteonu, abychom se i symbolicky přihlásili k odkazu člověka, jež patří mezi největší velikány ducha, které naše země zrodila. A Michal Josef Fesl si nepochybně jako velký příznivec Národního muzea a zejména dobrodinec jeho knihovny zaslouží obdobnou poctu. Měl by být zvěčněn bystou, která bude shlížet na další generace návštěvníků, kráčejících v budoucnu po nádherném schodišti restaurované muzejní budovy.⁵¹

Prameny:

ANM-RNM: Archiv Národního muzea, fond Registratura Národního muzea, passim.
LA PNP, Fesl: Literární archiv Památníku národního písemnictví, pozůstalost M. J. Fesla.
ZACHAŘ 1998: Michael Zachař, *Antonín Jan Gareis st.* Diplomová práce, FF UK, Praha 1998.

Literatura:

BERG 2012: Jan Berg (ed.), Bernard Bolzano. Briefwechsel mit Michael Josef Fesl 1815–1827. In: *Bernard Bolzano. Gesamtausgabe*. Reihe III: Briefwechsel. Band 2. Erster Teil. Briefwechsel Bolzanos mit Michael Josef Fesl 1815–1827. Stuttgart-Bad Cannstatt (Fromman-Holzboog Verlag. Eckhart Holzboog) 2012.
BERKA 1981: Karel Berka, *Bernard Bolzano*. Praha 1981.
BOLZANO 1882–1888: *Dr. Bernarda Bolzana Řeči vzdělávací akademické mládeži. Vydáno k památce stoletých jeho narozenin*. I.–IV. díl. Praha 1882–1888.
BOLZANO 1981a: Marie Pavlíková (ed.), *Bernard Bolzano. Vlastní životopis*. Praha 1981.
BOLZANO 1981b: Vojtěch Bláha (překlad) – Jaromír Loužil (doslov), *Bernard Bolzano. O nejlepším státě*. Praha 1981.
BOLZANO 1981c: Jiří Černý – Jaromír Loužil (eds.), *Bernard Bolzano. Výbor z filozofických spisů*. Praha 1981.

⁴⁹ SRŠEŇ 2008; SRŠEŇ 2012.

⁵⁰ JAKUBEC 1896, s. 200.

⁵¹ PhDr. Helga Turková patřila po celou dobu svého působení v Národním muzeu vždy k těm jeho výjimečným osobnostem, jejichž obětavá pracovitost, ochota, vstřícnost, laskavost a noblesní chování přispívaly k dobrému renomé této naší kulturní a vědecké instituce. S vděčností za to, že jsem se s ní mohl tolik let v Národním muzeu pracovně a přátelsky setkávat, jí věnuji tuto studii.

- BOLZANO 1985: K 200. výročí narození Bernarda Bolzana. *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví*, roč. 16, Praha 1985, s. 4–101.
- BOLZANO 2006: Jaromír Loužil (uspořádání, překlad a komentář), *Bernard Bolzano. Exhorty*. Praha 2006.
- BOLZANO-GESAMTAUSGABE 1969 [– ...]: Eduard Winter – Jan Berg – Friedrich Kambartel – Jaromír Loužil – Bob van Rootselaar (eds.), *Bernard Bolzano. Gesamtausgabe*. Stuttgart-Bad Cannstatt (Fromman-Holzboog Verlag. Eckhart Holzboog) 1969 ad. [dosud vychází, plánováno asi 100 svazků].
- ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ 1881: Marie Červinková-Riegrová, *Bernard Bolzano. Životopisný nástin*. Praha 1881.
- DENKSTEIN 1975: Vladimír Denkstein, Vývoj koncepce Panteonu a umělecké výzdoby Národního muzea v Praze v 19. století. *Časopis Národního muzea – Historické muzeum*, roč. 142 (1973), čís. 1–4 (Praha 1975), s. 65–87.
- DOSKOČIL 2001: Oldřich Doskočil, *Portrét 18. a 19. století ze sbírky litoměřického muzea*. (Edice Malíři Litoměřicka, sv. 6). Litoměřice (Okresní vlastivědné muzeum Litoměřice) 2001.
- HNOJIL 2004: Adam Hnojil (ed.), *V zajetí vášně. Sbirka Patrika Šimona*. Olomouc 2004.
- HROCH 1999: Miroslav Hroch, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha 1999.
- JAKUBEC 1896: Jan Jakubec, *Antonín Marek*. Praha 1896.
- JZ 1903: *Zpráva o Museu království Českého za rok 1903*. Praha 1904.
- KATALOG 1843: *Katalog der Kunstaussstellung der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde. Im Jahre 1843*. Prag 1843.
- LORENZOVÁ 2005: Helena Lorenzová, *Hra na krásný život. Estetika v českých zemích mezi lety 1760–1860*. Praha 2005.
- LOUŽIL 1978: Jaromír Loužil, *Bernard Bolzano*. Praha 1978.
- MSN 1926: [Anonym,] Fesl Michal Josef. In: *Masarykův slovník naučný*, 2. díl, Praha 1926, s. 723.
- NEBESKÝ 1868: Václav Nebeský, *Dějiny Musea království Českého*. Praha 1868.
- NOVÁK 1962: Luděk Novák, *Antonín Machek*. Praha 1962.
- OSN 1895: [Anonym,] Fesl Michael Josef. *Ottův slovník naučný*, 9. díl, Praha 1895, s. 142–143.
- PAŘÍK 1989: Arno Pařík, Lubomír Sršeň, Bildnisse Bolzanos [recenze]. *Umění*, roč. 37 (Praha 1989), s. 171–174.
- PAVLÍKOVÁ 1974: Marie Pavlíková, Vztah Josefa Jungmanna k Bernardu Bolzanovi a jeho žákům. *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví*, roč. 8–9. Praha 1974, s. 79–102.
- PAVLÍKOVÁ 1985: Marie Pavlíková, *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*. Praha 1985.
- PODLAHA 1918: Antonín Podlaha, Seznam důležitějších akvarelů a perokreseb ve sbírkách Musea král. Českého. *Památky archaeologické*, roč. 30 (Praha 1918), s. 41 ad.
- RSN 1863: [Anonym,] Fesl Michal Josef. In: František Ladislav Rieger, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863, s. 72–73.
- SAUER 1895: August Sauer, Einige Bemerkungen zu einer im Besitze des Vereines befindlichen Autographensammlung. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, roč. 33 (Prag 1895), s. 367–369.
- SRŠEŇ 1986: Lubomír Sršeň, *Bildnisse Bolzanos* (edice BOLZANO-GESAMTAUSGABE, Reihe IV, Band I, Erster Teil). Stuttgart-Bad Cannstatt 1986.
- SRŠEŇ 1999: Lubomír Sršeň, *Architektura, výzdoba a původní vybavení hlavní budovy Národního muzea v Praze*. Praha 1999.
- SRŠEŇ 2000: Lubomír Sršeň, Addenda k ikonografii Bernarda Bolzana. In: Josef Polišenský (ed.): *Češi a svět. Sborník k pětasedmdesátinám Ivana Pfaffa*. Praha 2000, s. 111–123.
- SRŠEŇ 2008: Lubomír Sršeň, Autentické portréty Josefa Jungmanna. *Muzejní a vlastivědná práce / Časopis Společnosti přátel starožitností*, roč. 45/115 (2007; Praha 2008), s. 131–141 a obr. na 2. straně obálky.
- SRŠEŇ 2012: Lubomír Sršeň, Oslavný portrét Karla Jaromíra Erbena od Karla Javůrka. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, roč. 119 (2011; Praha 2012), s. 175–183 a obr. na 4. straně obálky.
- ŠMAHELOVÁ 2002: Hana Šmahelová, Bernard Bolzano a české národní obrození. *Český časopis historický*, roč. 100 (Praha 2002), s. 74–115.
- ŠVEJDA 1981: Jan Švejda (zpracoval), *Bernard Bolzano (1781–1848). Výběrová bibliografie*. Praha 1981.
- VLČEK 1981: Emanuel Vlček, *Bernard Bolzano. Podoba, tělesné vlastnosti a zdravotní stav*. Praha 1981.
- VOMÁČKA 2000: Jiří Vomáčka, *Severočeští bolzanovci*. Liberec – Ústí nad Labem 2000.
- VRCHOTKA 1968: Jaroslav Vrchotka, *Dějiny Knihovny Národního muzea v Praze 1818–1892*. Praha s. d. [1968].
- WINTER 1935: Eduard Winter, *Bolzano a jeho kruh*. Brno 1935.
- WINTER 1944: Eduard Winter, *Bolzanoproceß*. Brünn 1944.
- WINTER – ZEIL 1965: Eduard Winter – Wilhelm Zeil (eds.), *Wissenschaft und Religion im Vormärz. Der Briefwechsel Bernard Bolzanos mit Michael Josef Fesl*. Berlin 1965.
- WINTER, E. – WINTER, M. 1970: Eduard & Maria Winter, *Der Bolzanokreis 1824–1833 in Briefen von Anna Hoffmann, Michael Josef Fesl, Franz Schneider und Franz Příhonský*. [Edice: Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Band 266, Abhandlung 1.] Wien 1970.

Soupis vyobrazení:

1. Tabatěrka M. J. Fesla, s vyrytým jménem „Jos. Mich. Fessel“, Vídeň, před r. 1855, stříbro zdobené rytím a černým smaltem, uvnitř tabatěrky zlacené, s puncem z r. 1855, 9 x 4,2 x 3 cm. Z Feslovy pozůstalosti. Národní muzeum, inv. čís. H2-3588. Foto Dagmar Landová.
2. Jídelní příbor M. J. Fesla, s monogramy „MJF“, Vídeň, 1824, stříbro a ocel, pouzdro dřevěné, potažené černě lakovanou usní, vyložené jelenicovou usní, celek 26,4 x 10 cm. Značeno vídeňskými puncemi pro stříbrné předměty z r. 1824. Z Feslovy pozůstalosti. Národní muzeum, inv. čís. H2-21 741 – 21 744. Foto Dagmar Landová.
3. Portrét Prof. Bernarda Bolzana (5. 10. 1781, Praha – 18. 12. 1848, Praha), Anton Gruss (1803, Pšov [okr. Karlovy Vary] – 22. 7. 1872, Vídeň), Praha, jaro 1831, akvarel na

papíře 228 x 185 mm, signováno monogramem z propojených písmen „AG“. V roce 1836 byl tento portrét reprodukován ocelorytinou Carla Mayera, která tvořila frontispis Bolzanovy *Lebensbeschreibung*, vydané v Sulzbachu 1836. Akvarel z majetku M. J. Fesla přešel s jeho pozůstalostí r. 1864 do Muzea Království českého. R. 1942 byl převeden do sbírek Zemské galerie. Dnes v grafické sbírce Národní galerie v Praze, sign. K 23 285 (evidováno mylně jako dílo Antona Jana Gareise). Foto Národní galerie v Praze ©.

4. Portrét Prof. Bernarda Bolzana (1781–1848) s Těchobuzí v pozadí, Karel Hoffmann (1. 2. 1803, Těchobuz – 8. 1. 1865, Praha), Tučapy, září 1840, akvarel na papíře 158 x 152 mm, obrazová plocha 117 x 113 mm, signováno „Tutschap in September 1840.“ a „Carl Hoffmann“. Obrázek z Feslovy pozůstalosti, předané r. 1864 Muzeu Království českého, byl převeden r. 1942 do Zemské (od r. 1949 Národní) galerie. Grafická sbírka Národní galerie v Praze, sign. K 23 889. Foto Národní galerie v Praze ©.

5. Almanach *Libussa* vydávaný v Praze Pavlem Aloisem Klarem, ročník 1852. Jeden z přibližně 12 000 svazků knih odkázaných M. J. Feslem Knihovně Národního muzea. KNM, sign. 70 g 1. Foto Lubomír Sršeň.

6. Provenienční razítko, jímž byly roku 1864 v muzejní bibliotéce označeny svazky z knihovny odkázané ThDr. Michalem Josefem Feslem. Ukázka z almanachu *Libussa*, Prag 1852, Knihovna Národního muzea, sign. 70 g 1. Foto Lubomír Sršeň.

7. Portrét ThDr. Michala Josefa Fesla (29. 9. 1788, Praha – 2. 2. 1864, Vídeň), neznámý autor, Vídeň, konec r. 1824 (popř. leden 1825), křídlová litografie na papíře 207 x 168 mm, signatura na dolním okraji téměř celá odstřižena. Dole autograf M. J. Fesla. Pochází patrně z majetku Feslovy matky. Národní muzeum, inv. čís. H2-157 888. Foto Dagmar Landová.

8. Portrét Prof. Bernarda Bolzana (1781–1848), Heinrich Hollpein (1814, Vídeň – počátek května 1888, Vídeň), Těchobuz a Praha, srpen 1839 – červenec 1840, olej na plátně 63,5 x 50,5 cm, rám 72 x 58 cm, nesignováno. Do NM daroval r. 1903 dr. Milan Nevole. Národní muzeum, inv. čís. H2-5665. Foto Radovan Boček.

Obr. na str. 186 nahoře: Portrét ThDr. Michala Josefa Fesla (1788–1864), Josef Binder (15. 2. 1805, Vídeň – 16. 4. 1863, Kaltenleutgeben [u Vídně]), Vídeň, červenec – září 1845, olej na plátně 63,5 x 50,3 cm, rám 72 x 58,4 cm, nesignováno. Do NM daroval r. 1903 dr. Milan Nevole. Národní muzeum, inv. čís. H2-5666. Foto Radovan Boček.

Obr. na str. 186 dole: Portrét ThDr. Michala Josefa Fesla (1788–1864), Antonín Lhota (2. 1. 1812, Kutná Hora – 9. 9. 1905, Volyně), Praha, květen – prosinec 1868, olej na plátně 104,1 x 81,8 cm, nesignováno. Modifikovaná kopie podle oleje od Jos. Bindera, zhotovená na zakázku Muzea Království českého. Mladší dubový rám s nástavcem a jmenovkou dodal V. Šponar r. 1895. Rozměry rámu včetně nástavce 129,4 x 92,5 cm, jmenovka má 20,3 x 37,8 cm. Národní muzeum, inv. čís. H2-11 804/a-d. Foto Alžběta Kumstátová.

Obr. 1 Tabatěrka z Feslovy pozůstalosti

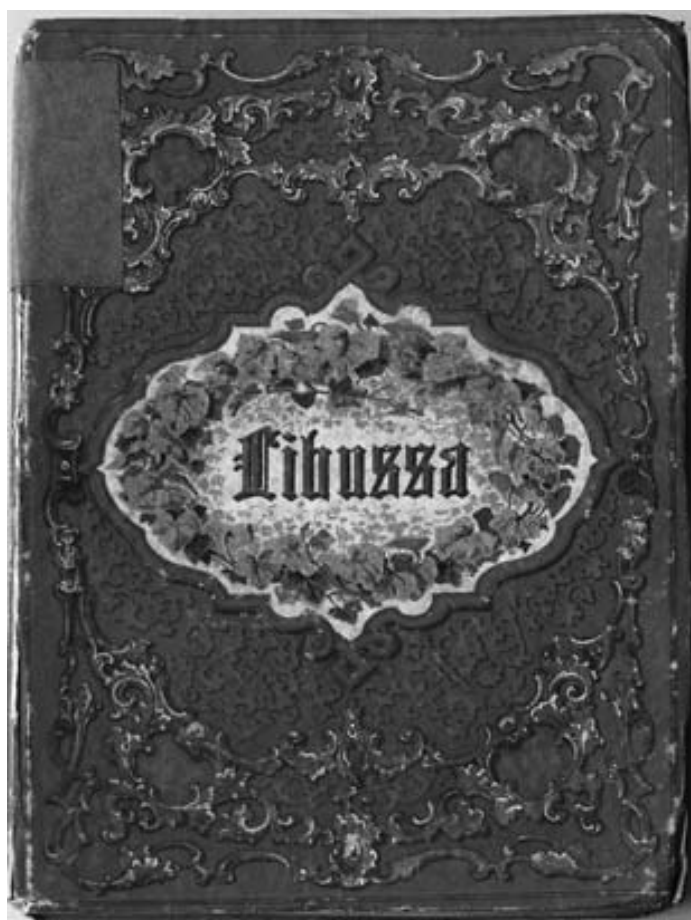
Obr. 2 Příbor z Feslovy pozůstalosti

Obr. 3 Portrét B. Bolzana od Antona Grusse z r. 1831 z Feslovy pozůstalosti

Obr. 4 Portrét B. Bolzana od Karla Hoffmanna z r. 1840 z Feslovy pozůstalosti

Obr. 5 Ukázka z knih odkázaných M. J. Feslem Knihovně NM

Obr. 6 Razítko označující knihy z Feslovy pozůstalosti

Obr. 7 M. J. Fesl na litografii z přelomu let 1824/1825

Obr. 8 Portrét B. Bolzana od Heinricha Hollpeina z let 1839–1840

Summary

MICHAEL JOSEF FESL, A BENEFACTOR OF THE NATIONAL MUSEUM LIBRARY

The Roman Catholic priest ThDr. Michael Josef Fesl (b. September 29 1788 in Prague – d. February 2 1864 in Vienna) was the most dedicated student of Bernard Bolzano (1781–1848), a professor of theology at the Prague University and a well-known Prague philosopher, logician, mathematician and social reformer. For his liberal teachings derived from the advanced ideas of his teacher, Fesl – like Bolzano – became a victim of the reactionary absolute politic governing in the Austria monarchy after the Congress of Vienna. When the emperor Franz I forbade Bolzano any public activity in 1820, Fesl was also removed from the position of the canon law professor at the Seminary in Litoměřice (Leitmeritz), then arrested and taken to Vienna. He was interned in a monastery there until 1824. In 1825–1832, he was forced to stay in Graz, and then he was allowed to return to Vienna. Under police surveillance, he lived there for the rest of his life, and was not allowed to come back to Bohemia.

Fesl was selflessly devoted to the dissemination and promotion of Bolzano's work and his teachings. He proved his patriotism to the motherland even in adverse conditions and bequeathed all his estate to the Museum of the Kingdom of Bohemia (now the National Museum). With the donation of his library, which numbered about 12 thousand

volumes, he became one of the greatest donors of the National Museum Library throughout its history. In 1868, the Museum to show its gratitude had a copy of Fesl's portrait painted by Antonín Lhota, a director of the Prague Academy of Arts, of an original painting by Vienna portraitist Josef Binder from 1845, which was then still under private ownership. The Museum obtained Binder's valuable original painting as a gift in 1903. The copy by Lhota commemorated M. J. Fesl in the library permanent exhibition until the 1930s, and it has been in a depository since then.

When bronze busts of men who most contributed to the National Museum were taken to decorate the main staircase in the then new building in Wenceslas Square before 1900, Fesl's bust should have been among them. Ultimately, however, it was not made. Most likely due to Fesl's native language being German, which mattered at the time when national disputes between Czech and German people living in Bohemia culminated. Bernard Bolzano's bust was removed from the Pantheon of the National Museum for the same reason shortly after its installation in 1901. The author of the article L. Sršeň proposes to remedy this injustice within the upcoming reconstruction of the historical building of the National Museum. The Bolzano's bust should be returned into the Pantheon, and the bronze bust of Michael Josef Fesl should be made and installed onto one of the three as yet empty pedestals above the main staircase.

Translated by Milena Sršňová